

OLVASÓNAPLÓ

EGY ÉLETMŰ KORSZERŰ ASPEKTUSAI

Tanulmányok, 4. füzet, Petőfi.

Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének kiadványa, Újvidék, 1973.

Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének kiadványai közül a 4. füzetet a Petőfi-évforduló jegyében szerkesztették meg. Ismert irodalomtörténéseink, nyelvészeink, a tanszék előadói, szolgáltatnak adalékokat a szerteágazó Petőfi-irodalom gazdagítása céljából. Legtöbbször az eddig még figyelmen kívül hagyott szempontok járulnak hozzá a költő életművének értelmezéséhez, melynek egyik alaptételét Bori Imre így fogalmazta meg *Petőfi vershagyományáról* (7—20.) című tanulmányában: »Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy Petőfi költészetének irodalomtörténeti interpretációja nem maradhat eddigi vizsgálódásaink körében: Petőfit (mint ahogy minden alkotót) elsősorban nem a maga korának kell megszerezniünk, hanem a magunkénak (S. K. K. kiemelése), kamatoztatva az elmúlt százhuszonöt esztendő költészeti—irodalmi tapasztalatait is.« (7.) E tényező elfogadása, alkalmazása Petőfi életművének újbóli felmérésében nem a legendák Petőfijét hozza számunkra emberközelségbe, célja nem az eltávolodás, az elérhetetlenség, megközelíthetlenség, hanem annak igénye, hogy a XIX. század egyik legragyogóbb alakja mindennapjainkban, hétköznapjainkban újra otthonra találjon, a lüktető, eleven élet tartalmává nemesüljön. Éppen e Bori Imre által megfogalmazott szempont követése nyújthat alkalmat Petőfi újrafelfedezéséhez, újraértelmezéséhez, ezáltal válhat ismét élő valósággá, a XX. századi magyar irodalom szerves részévé, élettelen irodalomtörténeti anyag helyett napjaink irodalmának egyik kiapadhatatlan forrásává. S mi sem lehet méltóbb nagy költőelődünkhöz, mint szellemének állandó életben tartása merev kőszobrok felállítására, személyének misztifikálása helyett.

Bori Imre tanulmányában kísérletet tesz arra, hogy »Petőfi költői eredményeit, vershagyományát a XX. századi magyar irodalom főirányainak a tükrében« értelmezze. E célból költészetének »ismeretlenebb, kevésbé vizsgált rétegeit« elemzi, mivel »azok a költői vonások, amelyek „moderneknak” minősülnek manapság, leginkább ígéretként voltak csak meg a múlt század negyvenes éveiben«. (7—8.) Az elmúlt százhuszonöt esztendő magyar költészetének egyik megbocsáthatatlan hibájául rója fel a szerző azt, hogy nem ismerte fel »Petőfi versörökségét«, azokat a lehetőségeket, melyeket a költő egy-egy alkotása felkínált, »külföldi példák után nézett«, ahelyett, hogy »legnagyobbak tartott költője örökségét« igyekezett volna felhasználni. Tehát éppen azt tette, amire a legkevésbé szolgált rá a nagy előd; életművét befejezett, lezárt tényként, holt tőkeként kezelte, eleve kizárva annak lehetőségét, hogy a napi irodalmi gondok, »vers-törekvések« megoldási folyamatában aktivizálja azt.

Bori Imre dolgozatában biztos, az irodalomkritikus szubtilis érzékével mutat rá a magyar irodalomnak arra a korszakaira, amelyekben észrevétlenül elsikkadt a Petőfi-örökség, mindamellett, hogy a felvetődött problémák megoldásának egyfajta lehetőségét magukban hordozták.

A Petőfi-epigonok, a »nyugatos« költők és a magyar avantgarde időszakát jelöli ki Bori Imre mint olyan korszakokat, amelyekben észrevétlenül átlépték, megkerülték a Petőfi-hagyományt.

A legproblematicusabbnak az első korszakot tartja, mely mintegy eleve meghatározta a továbbiakra nézve is a Petőfi-örökség sorsát. »Arra a, Horváth János szavaival, „tárgyas lyrára” gondolunk, mi Petőfi versvilágában megjelent költészete nagy eredményeként, és a jövőendő költészeti törekvések zálogaként is« (9.), de amely elsőkélyesedett, miután »a nemzet és haladás« kettős problémájában az előbbi emelte magas piedesztálra a magyar líra, az utóbbi rovására, ami beszűküléshez, korlátozottsághoz, végső soron a provincializmusban való megrekedéshez vezetett a múlt század harmadik harmadában. Ugyanakkor döntően kihatott arra is, hogy a továbbiakban még inkább elhomályosuljon az a Petőfi, kinek huszonhat év elegendő volt arra, hogy életműve a jövőendő korszakok költészetének csárait is melegágyában tárolja.

Bori Imre elsősorban a *Felhők* és a *Tündéralom* költőjével foglalkozik. Körültekintő elemzéssel világít rá az 1846-os Petőfi és Baudelaire rokonvonalaira, és a Nyugat-nemzedéknek az »objektív líra« lehetőségeit kutató, de ugyanakkor Petőfítől való eltávolodására. Pedig »Petőfi versemléke átút a modernebbnek vallott és érzett Baudelaire magyar szövegén, és az 1846-os esztendő Petőfiének verseit idézi emlékezetünkbe« (14.) — írja egy Babits-fordítás kapcsán.

A magyar avantgarde egyes, elsősorban formai kérdéseit boncolgatva, helyesen állapítja meg, »hogy ez a mozgalom sem kereste magyar „őseit”«, de éppen az avantgarde vers tette lehetővé *Az örült*, a *Felhők* c. ciklus egyes darabjainak és nem utolsósorban *Az apostol*nak az újraértelmezését. Ha tartalmilag nem is, de formailag »a vadromantikus monológvers típusa«, »a szabadversnek nevezhető költői alakzat« (18.) Petőfi említett műveiben nyomon követhető. Bori Imre ugyancsak felhívja a figyelmet *Az apostol* poémajellegére, amelynek — akárcsak a *Bolond Istóknak* — kevés köze van »a múlt századi magyar verses regényekhez és elbeszélő költeményekhez, de egészen közvetlenül kapcsolhatók Kassák Lajos „epozsaihoz”« (19.)

Bori Imre tanulmányában a Petőfi-kutatás újabb aspektusaira hívta fel a figyelmet. A Petőfi-életmű újraértelmezésének, revíziójának igényét, szükségességét sugalmazza írása, amely az egy évszázados mulasztás pótlására utal: a legundák Petőfije helyett egy élő, eleven, hatékony, lélegző Petőfi számára követel helyet napjaink irodalmi köztudatában, amit Bosnyák István itt közölt cikkében így fogalmazott meg: »szubjektíven termékeny viszonyt kell teremteni a költővel«.

Bosnyák István *Sinkó Ervin Petőfi-képéről* (21—51.) írt hosszabb tanulmányt, melyben az író Petőfiről szóló írásait elemzi, különös tekintettel arra, milyen módon viszonyult Sinkó életének különböző fázisaiban a Petőfi-életműhöz, melyek azok a problémák, melyek Sinkót különösebben foglalkoztatták Petőfivel való »termékeny« találkozásai során. E találkozások nem a Petőfi-portré megalkotását eredményezték, hanem Sinkó »saját Petőfi-képét« formálták meg, egy új megközelítési mód mellett tanúszkodva, amely tulajdonképpen Bori Imre már előbb idézett alaptételének, az újraértelmezések egyik variánsát konkretizálja, ti.: »mit jelent a mi számunkra — a mai élő én, te és ő számára — a Petőfi-vers?« (22., B. I. kiemelése). Bosnyák a saját értelmezés mellett foglalt állást.

A szerző végigvezeti az »Arany contra Petőfi« szálát Sinkó Petőfiről szóló írásaiban. Ifjúkori »tartózkodó álláspontját Petőfi költészetével szemben« nemcsak »akkori politikaellenességé«-vel magyarázza. »A forradalom mitizált szellemével való szervenélyes«, állandó vitának, csatározásnak jelentős része volt abban, hogy Sinkó elérkezzen ahhoz a ponthoz, amikor Petőfi forradalmiságát nem tekintette többé »felelőtlenül disszidens, bünyösen előrefutó romantikus, nem naivan esetlen, történelmileg haszontalan

donquijotteriá«-nak (35.), hanem a forradalmi következetesség, a Forradalomhoz való hűség kivételes mintaképének.

A »költő és szerep« problémakör szintén foglalkoztatta Sinkót. E kérdés tisztázásával, a dilemma feloldásával, Bosnyák véleménye szerint, Sinkó adós maradt; konkrétan azzal: »lehetséges-e egyáltalán a közönséggel, a másokkal, a tömegekkel való *maradéktalan*, a szerepjátszás *legkisebb* jelenlététől is mentes azonosulás?« (37., B. I. kiemelése). A Petőfi és általában az alkotó művészek szerepjátszása nemcsak a »személyi gyengeség«-nek tudható be, de az »objektív sors következménye«-ként jelentkezett. Bosnyák helyesen világít rá Sinkó éles meglátására, aki »Petőfi nagyságát (...) többek között épp abban látja, hogy e sors viselőjeként, e sors *ellenére* is leginkább mégsem „vátész” és ragyogó pozór, hanem — költő tudott maradni«. (39.)

A sinkói Petőfi-kép harmadik problémáját Bosnyák »a vallomásnak tudatosan határt szabó s csak *részben* feltárulkozott lírikus«-i (39.) magatartásában látja. A Petőfi-életmű magában rejt egyfajta csalóka látszatot, mely a felületes olvasót könnyen félrevezetheti. Költészete azt a benyomást kelti, hogy Petőfi életében minden egyszerű, tettei, cselekedetei nyomom követhetők, rengeteg adatot tartalmaznak. S itt meg kell állnunk egy pillanatra. Az adathalmaz nem jelenti egyben azt is, hogy Petőfit, az embert könnyebben megismerhetjük általuk. Sinkó ezt a következőképpen fogalmazta meg: »verseiből csak az élete története szól hozzánk, de a világ egyik legnagyobb lírikusa legintimebb magáról *sose* szólt«. (42., S. K. K. kiemelése) S éppen ez a felismerés igazolja azt a tényt is, hogy ma mindannyian a legendák Petőfijét ismerjük, míg a hús-vér Petőfi egyre messzebb távolodott tőlünk.

Bosnyák István a sinkói Petőfi-portrérészletben »lényeges«-nek és »maradandó«-nak tartja azt a módot, ahogyan Sinkó »saját esztétikai érzékenységével« az »autentikus Petőfi-költészet«-et megragadta, amely nem azonos a könnyen érthető, mindennapivá degradált és sekélyesített Petőfi-életművel.

A sinkói Petőfi-kép elemzése révén Bosnyák olyan időszerű igazságok megfogalmazásáig jut el (ami a mai irodalomtörténeti állásfoglalást illeti), melyeknek figyelembevétele nélkül korunk irodalomkritikusainak munkája terméketlen, élettelen adathalmazzal gyarapítja ugyan egy-egy műalkotás irodalmát, de döntően újat, termékeny forrást nem szolgáltathat.

E megközelítési mód első tétele az örök igazságok jelenlétének felismerése, melyek gyökerезhetnek egy-egy társadalmi valóságban, de a *megfogalmazás*, a hogyan az alkotó művész szubjektív, egyéni hozzáállásától függ. (S. K. K. kiemelése) Az örök igazságok kimondása vagy meghaladja a fennálló társadalmi körülményeket, s akkor a »mű több, mint a társadalom függvénye«, vagy pedig az alkotó csak a maga korának számára produkálja művészetét, s akkor az nem lesz más, »mint történelmi dokumentum«. (47.)

Az előbbiből logikusan következik Bosnyák István második tétele az »ezerarcú költői szó«-ról, mely »a vele dialógust teremtők szenzibilitásától, esztétikai-etikai érzékenységétől függően mindig újabb és újabb arcát mutatja fel, s ezáltal — és csakis ezáltal — teremt magának időállóságot, utóéletet, *élő* hagyományt«. (50.)

Énnek az irodalomkritikusai magatartásnak, hitvallásnak jegyében lehet csak újra emberközelségbe hozni nemcsak az elmitizált, ellegendásított Petőfi-életművet, de irodalmi örökségünk majd minden óriását, kiknek alakját, életművét elhomályosította, sokszor öntudatlanul is meghamisította az önkényes megszeépítésre való törekvés, míg máskor a tudatos elferdítés tanúi lehetünk az egyes korszakok politikai hozzáállása jóvoltából.

A harmadik tétel pedig annak a ténynek megfogalmazása, hogy az irodalomkritikusnak eleve le kell mondania »az igazi«, »a végleges« igazságok meghatározásáról egy-egy alkotó vagy műalkotás esetében, az eleven, a termékeny hagyomány érdekében. Nem »öntudatlan temetési szándékra«, végleges, lezárt életművekre van szükségünk, hanem »nemze-

dékenként újra- és újrászülető, az egymást követő saját felismeréseivel, egzisztenciális problémáival, kérdéseivel és kételyeivel megtermékenyülő polifonikus«, megkérdőjelezett, »időtlen és habártalan« életművekre. (51. B. I. kiemelése)

Gerold László a *Kortársunk a drámaíró Petőfi* című inásával járult hozzá a *Tigris és hiéna* című egyetlen ránk maradt, és a Kazimir Károly-féle körszínházi bemutatóig majdnem teljes egészében elmarasztalt Petőfi-mű revíziójához (kivételt képez Meltzl Hugó kolozsvári tanár, aki »geniális« műnek tekintette Petőfi eme egyszülöttjét). Írásában kitért a majd több mint egy évszázad folyamán keletkezett Petőfi-tanulmányokra, melyek egyöntetűen, ha különböző aspektusokból is megítélve, e drámát a költő kisiklásának minősítették. Riedl Frigyes, Horváth János, Hatvany Lajos kritikáiból idézve, rámutat azokra a szempontokra, melyek hatással voltak a negatív vélemény kialakítására ezzel a művel kapcsolatban. Helyesen világít rá arra a tényre, hogy Petőfi drámája nem tanulmányozható a *Felhők* költőjének alapos ismerete nélkül, hogy — mint ahogyan a klasszikus Petőfi-irodalom elmarasztalta a költő életének eme fordulópontot jelentő korszakát, mélypontnak tekintette azt — ezzel szoros összefüggésben van a dráma elítéltetése is. A körszínházi bemutató kapcsán Gerold részleteiben mutatja ki a mű korszerűségét, ugyanakkor utal azokra az elemekre, melyek a mű keletkezésének korát juttatják eszünkbe.

A mű sikertelenségének egyik oka az volt, hogy nem kifejezetten történelmi (még kevésbé nemzeti) dráma, habár annak stílusjegyei fellelhetők benne. Gerold »a történelem köntösébe bújtatott én-dramának« nevezi a művet, mely »a költő válságkorszakának terméke«. Mint ilyen, semmi esetre sem felelt meg a korában divatozó romantikus dráma követelményeinek. A mű lényegesen több, mint egy történelmi dráma. Gerold megállapítja: Petőfi önmagáról, saját problémáiról akart írni, »s éppen ebben válik kortársává napjaink drámaíróinak, akik nem ábrázolni akarják a világot, környezetüket, hanem magukból hozzák, vetítik ki azt a világrést, mely műveik életre hívója és alapja«. (90.)

Ebből következik annak a megállapításnak helyénvalósága is, hogy a *Felhők*-korszak válsága ezzel a kibeszéléssel, kiírással közelebb jutott a megoldáshoz, tehát e szempontból sem lényegtelen a Petőfi-dráma elemzése.

A *Tigris és hiéna* »a formai jegyek számbavétele« alapján — Gerold megállapítása szerint — »könnyen a romantikus művek közé sorolhatjuk«. (95.) Ennek mellőzésével azonban »korszerűbb kicsengést kap a szöveg, mai hangzásúvá válik«. (95.)

A Dersi Tamás- és Koltai Tamás-féle újraértelmezések kivonatos ismertetése mellett Gerold megkockáztatja annak a véleményének kinyilvánítását is, hogy Petőfi drámája a modern dráma szempontjából »Camus mellett Beckett és Sartre kortársává is válik«. (90.) Ennek igazolásául a szindarab egykor bizarrnak, groteszknek tartott részeire utal, a mű eme vonulatát tartja a »legközvetlenebb kapcsolat«-nak korunk modern drámairodalmával. A Shakespeare-rokonságot csak jelzi írásban a szerző. Annak kifejtését egy másik tanulmányában ígéri.

Gerold írása is az elmarasztalás revíziója jegyében született. Nem »a remekművet megillető dicsőítés« volt a szándéka. Azt igyekszik bizonyítani, hogy »a *Tigris és hiéna* tartalmaz olyan jegyeket, melyek napjainkban történő színpadraállítását jogossá teszik; eszközei, tartalmi és formai megoldásai közt szép számmal van ma is korszerű, élő kellék és gondolat is.« (85.)

Szerves egészét alkot Penavin Olga *Petőfi a jugoszláviai magyarok emlékezetében* (119—139.) című dolgozata (melyben egyfajta közvélemény-kutatás eredményeit összegezi), és Szeli István *Legenda és valóság* (141—155.) című írása, mely részben megmagyarázza az előbbi tanulmányban konstatált helyzetet.

Szeli István a Napló egyes évfolyamaiban igyekezett kikutatni a Petőfiről közölt cikkeket, megemlékezéseket, melyek döntően befolyásolták az

olvasók Petőfiről alkotott nézeteinek, véleményeinek kialakulását vidékünkön, s nem utolsósorban a költő alakjának ellegendásítására hatottak ki.

Víg Lajos Naplóbeli legendateremtő eredményeinek szálai éppen a Penavin Olga által összegyűjtött és felmért anyagig vezetnek. Az adatközlők ismereteinek felmérése ugyanakkor felhasználható a tévhitek eloszlására is az oktatómunka további folyamatában.

Szeli István tanulmánya Kohlmann Dezső zombori tanár Petőfivel kapcsolatos írásaira is felhívja a figyelmet, kinek »Petőfi-képe mentes a Napló egyéb írásaiban kifejezésre jutó káspolgári ízlésnek attól a tolkodóan intim és bántó hangnemétől, közleményeitől, amelyek (...) anekdotává silányítják ezt a nagyszerű életet(...)«. (144.) Különösen azért jelentős Szeli István Kohlmann-felfedezése, mert felhívja a figyelmet arra, hogy amikor a hivatalos irodalomtörténet is legtöbb esetben a Petőfi-kérdés periférikus problémáit boncolgatta, nem beszélve a vidékünkön dívó különböző epigon szemléletek elburjánzásáról, Kohlmann felhívta a figyelmet »a költő valóságos értékeire, megbecsülésére, s noha következetlenül, igazi kritériumok nélkül, de ő rajzolt nálunk először világirodalmi háttérrel és európai perspektívát Petőfi alakja mögé (...)«. (145., S. K. K. kiemelése)

A Magyar Tanszék tanulmánykötetéből elsősorban azokról az írásokról szoltunk, melyek, úgy érezzük, a Petőfi-életmű megvilágításának újabb korszerű aspektusaira hívták fel a figyelmet: értem alatta a méltatlanul elmarasztalt *Felhők* költője újraértékelésének kérdését (Bori, Gerold), az időszervi irodalomkritikusi magatartás igényének hangsúlyozását (Bori, Bosnyák). Szeli István tanulmánya pedig még egy adalék a majd egykor megírandó vajdasági irodalomkritika fejezetéhez.

STOJANOVIC-KÁICH KATALIN

KORRAJZ VAGY TÖBB ANNÁL?

GION NÁNDOR: *Virágos Katona*.

Forum, Újvidék, 1973.

Gion új regényére talán az a legjellemzőbb, hogy igen különböző ábrázoló eszközöket használ fel mondanivalója kifejezésére. Ezért az, aki azt tűzné ki maga elé célul, hogy meghatározza irodalomáramlati hovatartozását, nehéz helyzetben volna. Mégis ha röviden meg kellene határoznom, milyen regény is a *Virágos Katona*, azt mondanám, hogy egy Bildungs- vagy Entwicklungsroman. Szerintem ez a germanisztika területéről kölcsönvett kifejezés nagyjából jól jellemzi. A szerző igyekszik művét a főhős fejlődésének bemutatására összpontosítani. Ezért a *Virágos Katona* e szempontból sokban emlékeztet a klasszikus polgári nagyepika egy olyan világirodalmi méretű és értékű alkotására, mint amilyen a svájci Keller Zöld *Henrikje*. Igazságtalanok lennénk azonban Gionnal szemben, ha nem térnénk ki alkotásának más összetevőire is.